

Înceiem astăzi seria textelor comemorative pe care am început să le propunem cititorilor noștri în preajma bicentenarului nașterii lui Dostoievski (30 octombrie s.v.), cu textul probabil cel mai canonic din canonul dostoievskian: întâlnirea lui Raskolnikov cu bețivul Marmeladov, din romanul *Crimă și Pedepsă*. Dacă în ajunul Înfricoșatei Judecăți autorului nostru i se va cere să facă o ultimă lectură publică (o ultimă chemare a vameșului, la vederea sinelui și a lui Dumnezeu așa cum este), poate că aceasta va fi bucata aleasă. Se spune că pe patul de moarte, pentru copiii și familia sa, Dostoievski a ales pilda fiului risipitor. A cerut vechea sa biblie, primită în dar cu mulți ani în urmă, de la soțiile decembriștilor, pe drumul detenției politice, din vremea sa de tânăr revoltat. Rămăsese cartea sa de căpătâi. Ultima lectură i-a încredințat-o fiului său, Fedia (Feodor), pe atunci în vârstă de nouă ani. Pilda întoarcerii fiului risipitor. Apoi a tâlcuit-o, pe înțelesul celor mici. Le-a spus ceva de felul: Nu uitați, copii: orice ați face, orice căderi ați avea în viață, chiar și criminali dacă Doamne ferește ajungeți, Tatăl nostru așa vă așteaptă să vă întoarceți, cu brațele deschise, cu vițelul cel îngrășat gata de junghiere, gata să vă alerge în întâmpinare. (V. și cuvintele Părintelui Teofil Părăian [la aceeași pildă](#)). Neuitat tablou. Minunat de ziditoare amintire. Totuși, ce poate însemna, astăzi, a te întoarce ca fiul risipitor? Cât de jos se poate cădea și totuși a lua calea aceluia – și a vameșului? Cum? Care este pilda dostoievskiană finală, calea pe care putem apuca și noi, oricând, pentru a cădea în brațele Tatălui, pe urmele fiului risipitor. Așa se puteau întreba copiii de atunci. Așa se pot întreba copiii de mai târziu, pe firul acestei văi a plângerii. Oare modelul nostru este mujicul Marei, din lumea lui arhaică, demult apusă, aproape inaccesibilă nouă? Sau celălalt mujic, pelerinul Makar Dolgoruki? Greu de crezut. Idiotul? Sau Aleoșa Karamazov? Aproape ireal. Sonia, prostituata pe care Dostoievski o vede la măsurile muceniei pe crucea exterioară și pe

cea interioară, cu inima plină de dragostea împreună pătimitoare a lui Hristos? Prea sus. Nu! Modelul nostru ultim este bețivul Marmeladov. Marmeladov, care își trăiește ultimele clipe ale vieții ca rob al patimii și deprinderilor dobândite până atunci. Ochiul de duhovnic încercat al Mitropolitului Antonie Hrapovițki (mentorul sfinților și mărturisitorilor ca Ioan Maximovici, Filaret de New York, Avva Amvrosie de la Milkovo, sau Ilarion Troițki) îl compara pe Marmeladov, în această privință, cu Versilov din Adolescentul, când acesta rupea neputincios lăstarul binelui abia sădit și spărgea icoana lui Makar. Totuși, cu înțelegerea sau nu a smereniei până la capăt a lui Marmeladov și cu trăirea ei sau nu, adăuga Vlădica, stă și cade mântuirea fiecaruia. Și a Sfintei Rusii (cu sau fără viitor statal, spunea el). Și, probabil, a fiecărui neam. Oare Raskolnikov și noi, comentatorii romanului, trecem de pragul acesta? Vlădica mai oferea un indiciu practic de lectură ziditoare: bătălia grea nu se dă pe nivelul logicii discursive. Adică, în lupta pentru sufletul eroului, a-i declara pe “Napoleon” (numele egolatriei mascate în “filantropie”, care îl ispitește pe Raskolnikov) și Svidigrailov (nihilistul de serviciu, care răspunde vocii interioare celei mai surpătoare a aceluiași) perdantși sau învingători față de Marmeladov și fiica lui, Sonia, pe criteriile “demonilor inteligenți” (funcție de “criteriul universalizabilizării” kantiene, să zicem), este a nu fi ieșit, încă, din ocolul strâmt al înșelărilor omului nou. În cuvintele Părintelui Serafim Rose, este a nu trece încă de “supercorectitudine” și de “ortodoxia capului”, pentru a întâlni ortodoxia sufletului și a inimii și savoarea lui Dumnezeu sălășluit acolo. Este a nu vedea, a nu simți, războiul nevăzut al duhurilor. La finele romanului, probabil că Raskolnikov este încă doar pe cale să “vadă”. (Undeva mai sus pe scara Raiului urmează, probabil, “vederea” și depășirea sfărtecărilor între minte, inimă și duh, pe care se baza înșelarea sa criminală; ele sunt admirabil sesizate, până la un punct, dar lăsate oarecum inevitabil “în coadă de pește”, de comentatori distinși). Pentru nefericitul erou modern, Marmeladov este prima invitație pe cărarea cunoașterii de sine și a Împărăției. Este primul și poate cel mai canonic ghid dostoievskian. Omul a cărui măsură Dostoievski ne cheamă pe toți să o atingem, ca să ajungem cu toții, împreună, să ne împărtășim din ospățul Tatălui. Ecce homo. (S.T.V.)

F. M. Dostoievski

Crimă și Pedepsă

În românește de Ștefana Velisar Teodoreanu și Isabella Dumbravă

Capitolul II

Raskolnikov nu era obișnuit cu lumea și, după cum am mai spus, fugea de oameni, mai ales în ultima vreme. Acum, însă, se simțea atras de ei. În sufletul lui se petrecea ceva nou parca, și totodată se trezea în el nevoia de a fi printre oameni. Ultima lună, plină de tristețe, de încordare și de apăsătoare neliniște îl obosise atât de mult, încât dorea să răsuflă măcar o clipă într-alt mediu, oricare ar fi fost, și de aceea, cu toată murdaria ce-l înconjura, rămase cu plăcere în cârciumă. Cârciumarul nu sta în sala, dar una-două intra în local, coborând dintr-altă încăpere pe o scară interioară, așa că i se vedeau mai întâi cizmele elegante unse cu dohot, cu căptușeala roșie răsfrântă peste carâmb. Purta o podiovcă și o jiletca de atlas negru, neînchipuit de soioasă; cravata nu avea, iar obrazul lui părea uns cu ulei, ca un lacăt de fier. La tejghea stătea un băiețandru de vreo paisprezece ani; altul, mai mic, servea mușterii. Pe tejghea se zăreau niște castraveți tăiați mărunt, felii mici de pește și pesmeți de pâine neagră; toate acestea răspândeau un miros greu. Aerul era înăbușitor, aproape de nesuferit; duhnea atât de puternic a băutură, încât te puteai îmbăta numai de duhoare după cinci minute petrecute acolo.

Se întâmpla uneori în viața să întâlnești oameni cu desăvârșire necunoscuți care te interesează nitam-nisam de la prima vedere, mai înainte chiar de a fi schimbat o vorbă cu ei. Această impresie o făcu asupra lui Raskolnikov acel mușteriu care ședea singur la masa și părea un fost slujbaș. Măi târziu, amintindu-și de această primă impresie, o luă drept presimțire. Se uită mereu la el, poate din pricină că și omul îl privea stăruitor și părea dornic să intre în vorbă. Pe toți ceilalți din local, cu cârciumar cu tot, slujbașul acesta îi privea cu nepăsare, ba chiar plictisit și cam de sus, ca pe niște oameni inferiori ca situație și cultură, cu care nu ai ce vorbi. Omul acesta era trecut de cincizeci de ani, de statură mijlocie, îndesat, cu părul cărunt și o chelie mare; avea obrazul buhăit și gălbejit, aproape verzui, de bețiv inveterat, cu pleoapele umflate de sub care străluceau niște ochișori roșii, mici ca două crăpături, dar plini de vioiciune; ceea ce te izbea în înfățișarea lui era că în acei ochi inteligenți, cu privirea plină de bun-simț, se aprindeau uneori licăriri de exaltare vecina cu nebunia. Era îmbrăcat într-un frac negru, vechi, jerpelit și fără nasturi; unul singur se mai ținea, cu care își încheiase haina, voind, pesemne, să păstreze buna-cuviință. Jiletca de nanchin lăsa să se vada un plastron motolot, murdar, pătat de băutura. Ca toți slujbașii, nu purta barbă, însă obrații lui nu mai fuseseră bărbierii de multe zile, așa încât erau năpădiți de țepi deși, cenușii. Până și mișcările lui păstrau ceva din gravitatea funcționărească. Părea însă tulburat; își ciufulea părul și, uneori, parca pradă unei nemărginite tristeți, își sprijinea pe masa uda și năclăită coatele rupte și-l lăsa capul în palme. În sfârșit, omul se uită țintă la Raskolnikov și-i spuse cu glas tare, răspicat:

—Pot să-mi permit, stimate domn, să intru în vorbă cu domnia voastră? Căci sub haina modestă, ochiul meu încercat recunoaște în persoana dumneavoastră un om cult și neobișnuit cu băutura. Eu am prețuit întotdeauna cultura îmbinată cu sentimentele înalte, de altminteri sunt consilier titular. Mă numesc Marmeladov, consilier titular. Îmi îngăduiți întrebarea: ați fost funcționar?

—Nu, eu studiez... răspunse tânărul; oarecum surprins de tonul ciudat, pompos al interlocutorului său și de faptul că îi vorbea așa, de-a dreptul. Și cu toate că numai cu câteva clipe în urmă simțise în treacăt dorința de a se apropia de oameni, oricine ar fi ei, la primul cuvânt ce-i fu adresat se trezi în el vechea senzație neplăcută de enervare și dezgust pe care o simțea de câte ori un străin intra sau numai încerca să intre în vorbă cu el.

—Așadar, sunteți student, sau ați fost student! exclamă funcționarul. Eram sigur! Experiența, stimat domn, vechea mea experiență! Și, mulțumit de sine, își atinse fruntea cu degetul. Ați fost student sau v-ați ocupat în general de chestiuni științifice! Permiteți...El se sculă, clatinându-se pe picioare, își lua sticluța și paharul și se așeză pieziș la măsuța lui Raskolnikov. Era afumat, dar vorbea destul de vioi și chiar emfatic, numai din când în când se încurca nițel sau lungea frazele. Se repezise spre Raskolnikov cu atâta aviditate de parcă nici el, de o luna întreagă, nu mai vorbise cu nimeni.

—Stimate domn, încep Marmeladov aproape solemn, sărăcia nu este un viciu, acesta este un adevăr. Mai știu, și asta nu este mai puțin adevărat, că nici beția nu este o virtute. Dar mizeria, stimat domn, mizeria este un viciu. În sărăcie mai păstrăm încă noblețea sentimentelor înnăscute. În mizerie, însă, nu le mai păstrează nimeni și niciodată. În mizerie, omul nici nu este măcar alungat din societatea umană cu bățul, ci măturat cu târnul, ca să fie și mai umilitor. Și pe bună dreptate, fiindcă în mizerie, chiar eu, cel dintâi, sunt gata orișicând să mă insult pe mine însumi. De aici —cârciuma! Stimatul meu domn, acum o lună de zile domnul Lebeziatnikov a bătut-o pe soția mea și soția mea nu-i de teapa mea! Pricepeți? Și apoi, permiteți-mi să vă întreb, așa, din pura curiozitate: ați avut vreodată ocazia să vă petreceți noaptea pe Neva, în șlepurile cu fân?

—Nu, n-am avut acest prilej, răspunse Raskolnikov. Ce sunt aceste șleपुरi?

—Ei bine, eu vin de acolo, de cinci nopti acolo dorm... Omul își umplu paharul, îl dădu pe gât și căzu pe gânduri. De hainele lui și în păr se prinseseră, într-adevăr, ici-colo fire de iarbă uscată. După cât se vede, de cinci zile nu se dezbrăcase și nu se spălase. îi erau murdare mai ales mâinile, roșii, unsuroase, cu unghiile îndoliate. Toată sala asculta vorbele lui, deși nu cu prea multă atenție. Băieții începură să chicotească în dosul tejghelei. Cârciumarul coborî din odaia

de sus, pesemne înadins ca să asculte ce va spune „măscăriciul”, și se așeză deoparte, căscând alene, cu ifos. Marmeladov părea binecunoscut prin partea locului. De altminteri, și felul lui de a vorbi, pompos, îl căpătase desigur în urmă numeroaselor discuții cu diverșii necunoscuți pe care-i întâlnea prin cârciumi. La unii bețivi acest obicei ajunge o necesitate, mai ales la bețivii care acasă la ei sunt ținuți din scurt, cu asprime. Și tocmai de aceea, în societatea tovarășilor de chef ei parcă încearcă mereu să se justifice și, dacă se poate, să trezească chiar stimă.

—Măscăriciule! zise tare cârciumarul. De ce nu muncești, de ce nu te ducila slujbă, dacă ești funcționar?

—De ce nu mă duc la slujbă, stimatul meu domn? răspuse Marmeladov, adresându-se lui Raskolnikov, ca și cum acesta i-ar fi pus întrebarea. Pentru ce nu mă duc la slujbă? Credeți oare că nu mă doare inima că mă târăsc fără rost ca un vierme în țărână? Oare n-am suferit eu când, acum o lună, domnul Lebeziatnikov a snopit-o în bătaie pe soția mea, iar eu zăceam beat —n-am suferit eu oare? Permiteți, tinere, vi s-a întâmplat vreodată... hm... de pilda, să cereți un împrumut fără nici o speranță?

—Mi s-a întâmplat... adică, cum fără nici o speranță?

—Cu desăvârșire fără speranță, știind dinainte că nu vă veți alege cu nimic. De pildă, știți cât se poate de bine că cutare cetățean, loial și folositor societății, pentru nimic în lume n-o să vă dea

băni, căci, permiteți-mi să vă întreb, de ce vi i-ar da? Știe prea bine că nu-i va mai vedea niciodată. Din mila? Dar domnul Lebeziatnikov, care e la curent cu ideile noi, ne-a explicat deunăzi că, în vremea noastră, mila este interzisă chiar de știință și că se obișnuiește acest lucru în Anglia, unde se aplica economia politică. Și atunci, dați-mi voie să vă întreb, pentru ce mi-ar da bani? Și, uite, cu toate că știi dinainte că n-are să-ți dea nimic, totuși te duci și...

—La ce bun să te măi duci? îl întrerupse Raskolnikov.

—Păi, dacă nu ai la cine, dacă nu ai unde să te duci? Căci orice om trebuie să aibă măcar un loc pe lume unde să se poată duce! Fiindcă vine o clipă când îți trebuie neapărat o ieșire... Când propria mea fiică s-adus pentru cea dintâia oară cu condicuța, atunci m-am tot dus și eu... (știți, fie-mea are condicuță...),

adaugă el, în paranteză, aruncând o privire cam neliniștită tânărului. Nu-i nimic, stimate domn, nu-i nimic! se grăbi să declare numaidecât, cu liniște prefăcută, în timp ce băieții de la tejghea pufneau de râs și însuși cârciumarul surâdea. Nu-i nimic, stimate domn, nu-i nimic! se grăbi să declare numaidecât, cu liniște prefăcută, în timp ce băieții de la tejghea pufneau de râs și însuși cârciumarul surâdea. Nu-i nimic! Nu mă rușinez când văd că lumea dă din cap, fiindcă lucrul e cunoscut de toți, și tot ce este ascuns se da în vileag; iar toate acestea nu mai trezesc în sufletul meu dispreț, ci smerenie. Fie și așa! „Iată omul!” Permiteți, tinere: ați putea dumneavoastră... Dar nu, trebuie să exprim în cuvinte mai tari, mai plastice, nu —ați putea, ci —ați îndrăzni, uitați-vă acum la mine, să afirmați că nu sunt porc? Tânărul nu răspunse.

—Bine, urmă grav oratorul, căutând să ia un aer cât mai demn cu putință și așteptând să se stingă în odaie chicoteala stârnită de vorbele lui. Fie, sunt un porc, dar ea e o cucoana! Eu sunt un animal, dar Katerina Ivanovna, soția mea, este o persoană culta și fiică de ofițer de

stat-major. Fie, eu sunt un ticălos, dar dânsa are un suflet mare, plin de sentimente nobile, este o persoană cu educație. Și cu toate acestea... o, dacă i-ar fi mila de mine! Bunul meu domn, bunul meu domn, trebuie doar ca omul să aibă măcar un singur locșor unde să găsească mila! Katerina Ivanovna, însă, cu toate că e o doamnă plină de mărinimie, este nedreaptă... Și, cu toate că îmi dau seama singur că atunci când mă trage de păr o face din bunătatea inimii dumisale (căci, repet fără să mă rușinez, nevasta mea mă trage de păr, tinere, stăruind Marmeladov cu un aer și mai demn, auzind aceleași chicoteli), dar, Doamne, ce s-ar întâmpla dacă măcar o data s-ar îndura... Dar, nu! Nu! Toate acestea sunt vorbe zadarnice și nu face să mai vorbim! Ce sa mai vorbim!... Căci nu o singura data am avut ce mi-am dorit și nu o data i-a fost mila de mine, dar... așa sunt eu, sunt o bruta.

—Ba bine că nu! spuse cârciumarul, căscând. Marmeladov izbi hotărât cu pumnul în masa.

—Așa sunt eu! Știți dumneavoastră, domnul meu, că eu i-am băut până și ciorapii? Nu pantofii, căci asta poate că ar părea mai firesc, dar ciorapii! I-am băut ciorapii! I-am băut și șăluțul din lână de angora, șăluțul care i-a fost daruit demult, șăluțul care era numai al ei și nu al meu! Locuim într-o maghernița friguroasă, și în iarna asta ea a răcit și a început să scuipe sânge. Avem trei copilași. Katerina Ivanovna muncește din zori până în seara —freacă, spala, curăță copilașii, fiindcă din tinerețe a fost învățată cu curățenia; și are pieptul slab, e predispusă la oftică, și eu simt toate acestea. Credeți poate că nu le simt? Și cu cât beau mai mult, cu atât simt mai tare. Tocmai de aceea beau, fiindcă băutura mă face să simt și să compătimesc... Beau, ca să sufăr mai tare! Și, cuprins parca de deznădejde, omul își plecă fruntea pe masă. Tinere! urmă el, ridicându-și din nou capul. Pe chipul dumitale citesc o oarecare durere. Am citit-o de cum ai intrat și de aceea ți-am vorbit numaidecât. Căci, spunându-ți povestea vieții mele, n-am făcut-o ca să mă condamn la stâlpul infamiei în fața acestor derbedei ce vor să se distreze și care, de altminteri, cunosc povestea mea, ci fiindcă eu caut un om sensibil și cult. Află deci că soția mea a fost crescută într-un pension aristocratic și că la terminarea școlii a dansat cu șalul în fața guvernatorului și a altor personalități oficiale, fapt pentru care a fost distinsă cu medalia de aur și o diploma de onoare. Medalia... medalia am vândut-o... demult... Hm!...Cât despre diploma de onoare, o mai are și astăzi și o păstrează în sipet; chiar acum câteva zile a arătat-o gazdei noastre. Ele două se ceartă mereu, dar i-a arătat-o, bucuroasă să se poată lauda și ea în fața cuiva și să vorbească despre zilele fericite de altădată. Eu n-o condamn, nu, căci e singurul lucru care i-a mai rămas —amintirea, pe când din toate celelalte s-a ales praful și pulberea. Da, da, este o doamnă ce se aprinde ușor, mândră și neînduplecata.

Spală pe jos, mănâncă pâine neagră, dar nu admite să se poarte cineva necuviincios cu dânsa. Tocmai de aceea n-a vrut să înghită grosolania domnului Lebeziatnikov, și când el a snopit-o în bătaie, a căzut la pat, dar nu din pricina bătăii, ci din pricina jignirii. Am luat-o văduvă cu trei copii, unul mai mic decât celalalt. Se măritase întâia oară, din dragoste, cu un ofițer de infanterie, și fugise cu el din casa părintească, îl iubea nespun de mult, dar el a început să joace cărți, a fost dat în judecată și din asta i s-a tras și moartea. Către sfârșitul vieții o bătea; dar dânsa nu se lasa mai prejos, știi sigur, și chiar am documente; totuși, și azi îl mai pomenește cu lacrimi în ochi, mă muștră din pricina lui și mi-l da de pilda, iar eu mă bucur, mă bucur nespun, că măcar în închipuire crede că a fost fericită odată... După moartea lui, ea a rămas cu trei copii mici, într-un județ îndepărtat și sălbatic, unde mă aflam și eu pe vremea aceea: trăia într-o mizerie atât de neagră, că eu, care am văzut multe în viața, nu-s în stare s-o descriu. Familia o renegase. Și apoi, era mândră, prea mândră... Atunci, bunul meu domn, eu, care eram văduv, ca și dânsa, și aveam de la prima soție o fata de paisprezece ani, am cerut-o în căsătorie, căci n-am putut să trec nepăsător pe lângă atâta suferință. Vă puteți închipui cât de mare i-a fost nenorocirea, dacă dânsa, instruită, bine crescută, dintr-o familie nobilă, a primit să mă ia de bărbat! Și m-a luat! Plângând, blestemând și frângându-și mâinile dar m-a luat! Căci n-avea unde să se ducă. Înțelegeți, stimate domn, ce înseamnă asta, să nu mai ai unde te duce? Nu. încă nu puteți înțelege ce înseamnă asta... Un an întreg mi-am făcut datoria cu sfințenie și nu m-am atins de... (el arata cu degetul litra de vin) căci am și eu simțire. Dar nici așa nu i-am putut fi pe plac; apoi mi-am pierdut postul și nu din vina mea, ci fiindcă s-a redus schema, și atunci am început iar!... E un an și jumătate de când, după multe peregrinări și nenoroace, am ajuns, în sfârșit, în această capitală măreață, împodobită cu nenumărate monumente. Și aici am găsit un post... L-am găsit și l-am pierdut. Înțelegeți? De data asta l-am pierdut din vina mea, fiindcă m-a biruit năravul... Azi stăm într-un ungher pe care-l închiriem de la Amalia Lipevehsel, dar din ce trăim și ce platim —nu știu. Acolo, în afara de noi, mai stă și alta lume... O Sodoma respingătoare... hm... da... între timp a crescut și fie-mea din prima căsătorie; cât a îndurat dânsa, fie-mea, din pricina mamei sale vitrege, am să trec sub tăcere. Căci, deși Katerina Ivanovna e însăși personificarea mărinimiei, este o ființă irascibilă, se aprinde din te miri ce și apoi da-i cu gura... Da! Ei, ce să mai vorbim despre toate astea! După cum va puteți lesne închipui, Sonia n-a învățat mai nimic. Am încercat —sunt patru ani de atunci —sa-i dau lecții de geografie și istorie universală; dar fiindcă nici eu nu eram prea tare în aceste materii și-mi lipseau și manualele potrivite, iar cărțile pe care le-am avut... hm... ei bine, acele cărți nu le mai avem astăzi; așa că s-a isprăvit și cu învățătura ei. Ne-am oprit la Cirus, regele Persiei. Mai târziu, când s-a făcut mai mare, a citit câteva romane, iar acum, de curând, grație domnului Lebeziatnikov, a mai citit o carte: Filozofia lui Lewes —o cunoașteți? A citit-o cu mult interes, ba ne-a împărtășit și nouă frânturi din această lectură. Asta e toată cultura ei. Și acum, bunul meu domn, să vă pun o întrebare, cum s-ar zice, particulară: mult poate să câștige o fata săracă și cinstită muncind cinstit?... Chiar muncind din zori până în noapte, domnul meu, dacă este cinstită și nu are cine știe ce talent, nu poate câștiga nici cincisprezece copeici pe zi! Și pe deasupra consilierul de stat Klopstok, Ivan Ivanovici —poate-l cunoașteți? —nu numai că nu i-a achitat nici până astăzi cusutul celor șase cămăși de olandă, dar a insultat-o, a alungat-o, bătând din picior, și i-a aruncat un cuvânt necuviincios, fiindcă —zicea dânsul —gulerul n-a fost croit pe măsură și e strâmb. Iar acasă copilașii sunt flamânzi... Katerina Ivanovna umbla prin odaie, frângându-și mâinile, și pe obraz îi apar pete roșii, cum se întâmplă la boala dumneai, și o ocărăște: „Leneșo, stai aici la căldurică, mănânci și bei!”... Da' ce mâncare, ce băutură, când uneori câte trei zile în șir nici copilașii nu vad o coaja de pâine uscată?! Zăceam atunci... ei da,

ce mai! Zăceam beat mort, și am auzit-o pe Sonia mea întrebând (e tăcută din fire, nu răspunde niciodată și are un glascior blajin... e bălăioară, cu obrăjorul slabuț, palid): „Ce să fac, Katerina Ivanovna, cum să mă hotărâsc pentru treaba aceea?” Căci Daria Franțevna, o femeie stricată, binecunoscută de poliție, i-a pus gând rău; de vreo trei ori i-a tot trimis vorba prin gazda noastră. „Ei și? i-a răspuns Katerina Ivanovna în bătaie de joc. Mare comoară, n-am ce zice! Ce s-o păzești atâta?!” Dar n-o învinuieți, n-o învinuieți, stimate domn! Ea nu judeca atunci, era nervoasă, bolnavă, vedea copiii plângând de foame... a spus-o ca s-o jignească pe Sonia și nicidecum ca s-o îndemne la rău... Așa e firea Katerinei Ivanovna; dacă, de pilda, copiii plâng, fie chiar de foame, ea îi ia la bătaie... Pe la orele șase, am văzut-o pe Sonia cum s-a sculat, și-a pus băsmăluța, pelerina și a plecat de acasă, iar la nouă s-a întors înapoi. A venit, s-a apropiat de Katerina Ivanovna și, fără o vorba, a pus pe masa în fața ei treizeci de ruble. Măcar gura să fi deschis, măcar să se fi uitat la dânsa —nimic; a luat broboada noastră verde, de ștofă subțire (avem noi o broboada de familie), și-a tras-o peste cap, peste ochi, și s-a culcat în pat, cu fața la perete, numai umerășii și trupușorul îi tresăreau ușor... Iar eu, ca și măi înainte, zăceam beat mort... Și am văzut atunci, tinere, am văzut-o pe Katerina Ivanovna apropiindu-se de patul Sonecikăi, tăcută, și ramânând toată seara în genunchi la picioarele ei, și sărutându-i picioarele, și nevoind cu nici un preț să se scoale, și le-am mai văzut până la urmă adormind amândouă... îmbrățișate... da... iar eu... eu zăceam beat mort... Marmeladov amuți, de parcă i s-ar fi pus un nod în gât. Apoi își umplu grăbit paharul, îl bău pe nerăsuflăte și plescăi din limbă de plăcere.

—De atunci, stimate domn, urmă el după această tăcere, în urma unei împrejurări neplăcute și din pricina denunțului unor persoane răuvoitoare, la care a contribuit și Daria Franțevna, pentru că, pretindea ea, nu i s-a arătat respectul cuvenit, fiică-mea, Sofia Semionovna, a fost silită să-și scoată condicuță și n-a mai putut să rămână cu noi. Gazda noastră, Amalia Feodorovna, n-a vrut să admită să mai stea cu noi (deși tot ea fusese de partea Dăriei Franțevna altădată), și nici domnul Lebeziatnikov... hm... Tocmai din pricina Soniei s-a întâmplat și povestea aceea dintre el și Katerina Ivanovna. Pe vremuri, chiar domnul Lebeziatnikov i-a tot aținut calea Sonecikăi, acum, însă, s-a pus deodată la ambiție; zicea: „Cum adică, eu, un om cult, să stau în aceeași casă cu una ca ea?” Katerina Ivanovna n-a tăcut, i-a luat apărarea Soniei... și atunci... Acum Sonecika vine pe la noi numai seara, de o ajută la treabă pe Katerina Ivanovna și-i dă cele de trebuință pentru trai, pe cât poate... Locuiește la croitorul Kapernaumov, a subînchiriat la el o odaiță; Kapernaumov e șchiop și gângav, are o familie foarte numeroasă, și toți copiii lui sunt gângavi ca el... Până și nevastă-sa e bălbăită... Stau înghesuți într-o singură încăpere, iar Sonia își are acolo colțul ei, despărțit printr-un perete de scânduri... Hm... Sunt săraci lipiți și gângavi... da... A doua zi dimineața m-am sculat, mi-am pus zdrențele, am întins mâinile către cer și m-am dus la Excelența sa Ivan Afanasievici. Îl cunoașteți pe Excelența sa Ivan Afanasievici? Nu?... Ei, atunci nu știți ce înseamnă pâinea lui Dumnezeu. Ceară, curată ceară în fața Domnului nostru; se topește ca ceara!... După ce a binevoit să mă asculte, i-au venit lacrimi în ochi. „Fie, Marmeladov, mi-a zis, cu toate că mi-ai înșelat încrederea... te iau încă o dată pe răspunderea mea personală, chiar așa a spus, nu uita asta, și acum du-te!” Am sărutat

praful de pe picioarele lui, în gând, firește, căci în realitate n-ar fi îngăduit așa ceva, el fiind un demnitar cult și cu idei moderne; m-am înapoiat acasă și când am anunțat că din nou am un post și voi primi leafa... Doamne, ce-a mai fost atunci!...Marmeladov tăcu foarte tulburat, în clipa aceea, un grup de cheflii, beți turta, intrau în local; în prag răsună o flașnetă, tocmită de ei, și un glas de copil de șapte ani îngânând răgușit Sătucul. Cârциuma se umplu de larmă. Cârциumarul și băieții se grăbiră să servească mușteriii. Fără să-i pese, Marmeladov își urma povestirea. Alcoolul i se urcase la cap și, cu cât se afuma mai tare, cu atât era mai vorbăreț. Amintirea succesului avut de curând la serviciu îl însuflețea și-i lumina obrazul. Raskolnikov îl asculta cu atenție.

—Asta a fost acum cinci săptămâni, stimate domn... da. Katerina Ivanovna și Sonecika -cum au aflat, Doamne! -parcă ne-am văzut în împărăția cerului! Altădată zăceam ca un animal și nu auzeam decât vorbe grele! Acum, însă, umblau pe vârfuri, căutau să astâmpere copiii, cică: „Semion Zaharîci a ostenit la slujbă, se odihnește, ssst!” Când plecam la serviciu, îmi dadeau cafea cu caimac. Auzi dumneata, au făcut rost de caimac adevărat! Și de unde au luat cele unsprezece ruble și cincizeci de copeici ca să mă echipeze ca lumea—nu știi! Mi-au luat cizme, plastroane de percal —de-o frumusețe! —uniforma, și astea toate în cea mai buna rânduiala, pentru unsprezece ruble și cincizeci de copeici. În prima zi, când m-am înapoiat de la serviciu, Katerina Ivanovna a pregătit două feluri de mâncare: supă și carne sărăta cu sos de hrean, lucru nemaipomenit! Rochii nu are... n-are de nici unele, și totuși s-a gătit de parcă avea de gând să se ducă în vizită; și nu cine știe ce lucru mare, dar se pricepe să facă orice din nimic; se piaptănă, își pune un guleraș curat, manșete, și parcă-i alta, întinerește, se face mai frumoasă. Sonecika, porumbița tatii, ne ajută numai cu banii; zicea că, până una alta, nu se cade să vina pe la noi mai des, doar poate pe înserate, ca să nu o vadă nimeni. Auzi dumneata?! Într-o zi, când am venit la prânz să mă odihnesc, m-am culcat și -ce credeți? Pe Katerina Ivanovna n-a mai răbdat-o inima, abia trecuse o săptămână de când se certase rău de tot cu gazda noastră, cu Amalia Feodorovna, și acum o poftise la o cafea. Doua ceasuri au tot stat și au tot șușotit amândouă. Acu, zicea Katerina Ivanovna, Semion Zaharîci e la serviciu și are leafă, ba s-a prezentat și Excelenței sale, iar Excelența sa a ieșit să-l întâmpine, a poruncit ca toată lumea să aștepte, și pe Semion Zaharîci l-a condus de mână, înaintea celorlalți, în cabinetul lui. Auzi, auzi dumneata?

„Eu, firește, nu ți-am uitat meritele, Semion Zaharîci, a spus Excelența sa; cu toate ca te-ai ținut de patima aceea ușuratică, fiindcă îmi promiți să te lași de ea și pentru că, pe deasupra, în lipsă

dumitale, treburile au mers prost (auzi, dumneata!) am încredere, a zis, în cuvântul dumitale de onoare." Toate acestea Katerina Ivanovna le-a născocit, drept să vă spun, dar nu din ușurință sau ca să se laude, nu! Credea tot ce spunea, se alina cu născocirile ei, zău așa! Și eu n-o condamn, nu, n-o condamn!... Iar acum șase zile, când i-am adus prima mea leafă, douăzeci și trei de ruble și patruzeci de copeici (leafa mea întreagă) mi-a zis: „Drăgălașul meu"! —așa a zis. Și asta între patru ochi, mă înțelegeți? Ce mai drăgălaș a găsit, ce soț sunt eu? Și totuși, m-a ciupit de obraz și mi-a zis „drăgălașul meu"! Marmeladov se opri, voi să zâmbească, dar bărbia începu deodată să-i tremure. Se stăpâni. Cârciuma, aspectul lui de om decăzut, cele cinci nopți pe șlepurile cu fân, litra de votcă și, totodată, dragostea lui bolnăvicioasă pentru nevastă, pentru familie, îl năuceau pe Raskolnikov. Îl asculta cu încordare, dar și cu durere. Îi era ciuda că se rătăcise în localul acela.

—Stimate domn, stimat domn!... exclamă Marmeladov, după ce își măi stăpâni tulburarea. Toate acestea poate că au să vă pară vrednice de râs, așa cum le par și altora; poate că vă plictisesc numai, povestindu-vă amănuntele stupide și nenorocite ale vieții mele de familie, dar pentru mine n-au nimic de râs! Căci eu le simt pe toate... Toată ziua aceea ruptă din rai, toată seara aceea am visat lucruri minunate: cum am să le orânduiesc toate, cum am să-i îmbrac pe copilași și am să asigur liniștea neveste-mii, cum am să-mi smulg copila din brațele desfrâului și am să-o readuc în sânul familiei... Și multe, multe altele... Visurile astea nu pot fi condamnate, domnule! Ei, după toate astea (Marmeladov tresări deodată, ridica fruntea și se uita țintă la Raskolnikov), exact a două zi după ce am făurit aceste visuri (adică acum cinci zile și cinci nopți), pe înserate, am șterpelit prin vicleșug și înșelaciune, ca un tâlhar de drumul mare, cheia de la șipetul Kăterinei Ivanovna, am luat de acolo tot ce a mai rămas din leafa (cât anume nu-mi amintesc), și acum, priviți-mă: asta-i tot! Sunt cinci zile și cinci nopți de când am fugit de acasă și sunt căutat; s-a isprăvit cu slujba, uniforma a rămas la cârciuma de la Podul Eghipetski, în locul ei am căpătat zdrențele astea... și totul s-a sfârșit! Marmeladov se izbi cu pumnul în frunte, scrâșni din dinți, strânse pleoapele și se sprijini greu cu cotul de masa. Dar, peste o clipă, chipul i se schimbă pe neașteptate, el se uita la Raskolnikov cu un fel de șiretenie forțată, râse și adaugă:

—Azi am fost la Sonia, m-am dus să-i cer bai de votca, să-mi treacă mahmureala! He-he-he !

—Și ți-a dat? striga unul dintre nou-veniți, de la masa vecină, izbucnind într-un râs zgomotos.

—Litra astă am cumpărat-o pe banii ei, zise Marmeladov, adresându-se numai lui Raskolnikov. Mi-a dat cu mâna ei treizeci de copeici, tot ce mai avea în casa, am văzut-o cu ochii mei... Nu mi-a spus nimic, m-a privit în tăcere, nimic mai mult... Nu pe pământ, colo sus... sunt asemenea ochi care îți plâng și-i jelesc pe oamenii păcătoși, îi plâng fără să-i dojenească, fără să-i dojenească! Și când nu ești dojenit te doare, te doare mai rău... Treizeci de copeici! Da. Și doar avea nevoie de ele, nu-i așa? Ce crezi dumneata, dragă domnule? Acum ea trebuie să fie curățică. Și curățenia asta deosebită costă bani, pricepi dumneata? Pricepi? Trebuie să-și cumpere și ea dresuri, altfel nu se poate; are nevoie de fuste scrobite, de pantofiori mai acătării, să-și poată arăta piciorușul când trece peste o băltoacă. Pricepi, pricepi oare dumneata, domnule, ce înseamnă această curățenie? Ei, și eu, tatăl ei, i-am stors treizeci de copeici ca să-mi treacă mahmureala! Și îi beau! Ba i-am și băut!... Spune acum, spune, cui să-i fie milă de unul ca mine? Hai? Dumitale ți-e mila de mine? Da sau ba? Spune, îți este mila? He-he-he! Făcu o mișcare să-și umple paharul, dar nu mai avea cu ce. Sticla era goală.

—De ce i-ar fi mila de tine? striga cârciumarul, răsărind alături. Răsunară râsete și chiar înjurături. Râdeau și înjurau și cei care ascultaseră și cei care nu ascultaseră, văzând numai cum arăta fostul funcționar.

—Să-i fie milă! Pentru ce să-i fie milă? Strigă deodată Marmeladov, sculându-se în picioare, cu brațul întins înainte, cuprins de exaltare, ca și cum abia ar fi așteptat aceste cuvinte. De ce să-i fie milă de mine, zici tu? Ai dreptate, nu merit milă! Ar trebui să fiu răstignit, răstignit pe cruce și nu dăruit cu mila! Dară tu, judecătorule, răstignește-l pe păcătos, dar răstignindu-l, dă-i mila ta! Atunci eu singur am să vin la tine ca să fiu răstignit, căci nu mi-e sete de veselie, ci de lacrimi și durere mi-e sete! Tu, negustorule, crezi poate că m-am înveselit cu litra ta de votca? Durere,

durere am căutat în fundul căinii, durere și lacrimi, și le-am găsit și le-am sorbit cu nesaț! Iar mila are să aibă de noi acela carele pre toți îi dăruiește cu mila lui și carele pre toți și pre toate le înțelege, el, singurul judecător. Va veni ziua de apoi și el mă va întreba: „Unde este copila care s-a jertfit pentru mama ei vitregă, ofticoasă și rea, și pentru niște copilași străini? Unde este copila care nu s-a îngrozit de netrebnicia tatălui ei pământesc, un bețiv fără căpătâi, și a fost milostiva cu el?!” Și va mai spune: „Vino în împărăția mea. Te-am iertat o dată... Te-am iertat o dată... Și-ți iert și acum păcatele tale multe, pentru că mult ai iubit...” Și o va ierta pe Sonia mea, o va ierta, știu bine... Am simțit-o în inima mea când am fost deunăzi la ea!... Și are să-i judece pre toți și are să-i ierte pre cei buni și pre cei răi, și pre cei înțelepți și pre cei smeriți... Iar când va fi isprăvit cu toți ceilalți, va grăi către noi: „Veniți și voi, va spune, veniți, voi bețivanilor, veniți, voi cei slabi de înger, veniți, voi păcătoșilor!” Și noi vom ieși și ne vom opri în fața lui fără frică. Și va spune el: „Sunteți niște porci! Aveți chip de animale și apucături aidoma lor, dar veniți și voi în împărăția mea!” Atunci vor grăi cei preaînțelepți, vor grăi cei deștepți: „Doamne, pentru ce-i primești și pe aceștia?” Și va răspunde el: „li primesc, v-o spun vouă, preaînțelepților, îi primesc, v-o spun vouă celor cu minte multă, fiindcă nici unul dintre ei nu s-a crezut vrednic să fie primit...”. Și va întinde către noi brațele, și ne vom arunca în brațele lui și vom plânge... și vom înțelege totul! Atunci abia vom înțelege totul!... Și toți vor înțelege... și Katerina Ivanovna... va înțelege și dânsa... Doamne, vie împărăția ta! Marmeladov se lăsă pe bancă, istovit, frânt, fără să se uite la nimeni; uitase și unde se afla și rămase cufundat în gânduri. Vorbele lui făcură oarecare impresie; o clipa domni tăcerea, apoi răsunară aceleași râsete și sudalmi de mări înainte:

—Ce mai deștept!

—Bate câmpii!

—Zi-i funcționar și pace! S.a.m.d., ș.a.m.d.

—Să mergem, domnule, îi zise deodată Marmeladov lui Raskolnikov, ridicând capul. Du-mă acasă... Casa lui Kosel, în curte. Trebuie să mă duc... la Katerina Ivanovna. Raskolnikov ar fi vrut să plece mai de mult și se gândise să el să-l însoțească pe Marmeladov. Picioarele acestuia se împleticeau mai rău decât limba și el se sprijini greu de brațul tânărului. Nu aveau de făcut mai mult de două-trei sute de pași. Dar, pe măsura ce se apropia de casă, rușinea și teama puneau tot mai mult stăpânire pe sufletul bețivului.

—Eu nu mă tem de Katerina Ivanovna... îngâna el, neliniștit. Nu mă tem că are să mă tragă de păr. Ce e trasul de păr? Un fleac! Ți-o spun eu!... Ar fi chiar mai bine să mă înhațe de păr; nu de asta mi-e frica... mă sperie... mi-e frica de... ochii ei... da... și de petele roșii care îi ies în obraji mă tem... și de respirația ei... Ai auzit vreodată cum respiră un bolnav de boala ei... când e tulburat? Și mă mai tem de plânsul copiilor... Dacă Sonia nu le-a dus de mâncare, atunci... nu știi! Nu știi!... Dar de bătaie nu mă tem... Să știi, domnule, că pe mine nu mă doare când mă bate, nu, nu... mă bucură... Nici nu m-aș putea lipsi de bătaie... E mai bine. Să mă bata, să-și aline durerea... e mai bine așa... Iată casa. Casa lui Kosel, un lacătuș, un neamț bogat... Du-mă acolo! Pătrunseră în curte și urcară la catul al treilea. Era aproape unsprezece seara și cu toate că, în acel anotimp, la Petersburg nopțile sunt albe, cu cât urcau, cu atât scara era mai întunecoasă, iar sus de tot domnea bezna. Ușa mică și afumată din capătul scării era deschisă. Un muc de lumânare lumina o cămăruță sărăcăcioasă, lungă de zece pași; o vedeai toată de pe palier. Înăuntru era dezordine; zdrențe de ale copiilor trântite peste tot, un cearceaf rupt atârnat în ungherul din fund, unde, pesemne, se afla patul. În odaie erau două scaune și un divan jerpelit, îmbrăcat în mușama, iar în fața divanului o masă veche de bucătărie, din lemn de brad, nevopsită și neacoperită. Pe marginea mesei —un sfeșnic de metal cu un muc de lumânare de seu, gata să se stingă. Așadar, familia Marmeladov nu avea un ungher, ci o odaie, însă această odaie era de trecere. Ușa spre celelalte încăperi, sau cuști, în care era împărțit apartamentul Amaliei Lipevehsel era întredeschisă. De acolo se auzeau gălagie și strigăte. Cineva râdea în hohote. Se vede că jucau cărți și beau ceai. Uneori răzbăteau expresii tari. Raskolnikov o recunoscuse numaidecât pe Katerina Ivanovna. Era o femeie firavă, destul de înaltă și mlădioasă, dar grozav de slăbită; avea părul blond-închis, încă foarte frumos, și obraji învâpăiați de două pete roșii. Umbla de colo până colo prin odaia aceea strâmtă, cu mâinile strânse la piept, cu buzele arse și răsuflarea scurtă și grea. Ochii îi străluceau ca de friguri, dar privirea era aspră și fixă: la lumina ultimelor pâlpâiri ale muclei de luminare, chipul acesta ftizie și frământat făcea o impresie dureroasă. Raskolnikov socoti că ea nu are mai mult de treizeci de ani și că nu se potrivește deloc cu Marmeladov... Femeia nu auzi, nu băgă de seamă sosirea lor: părea că

umbla în neștire, fără să vada și fără să auda. Aerul din odaie era înăbușitor, dar ea nu deschidea fereastra; de pe scara venea un miros nesuferit, dar ușa dinspre scară rămânea deschisă: din încăperile din fund, prin ușa crăpată, pătrundeau valuri de fum: femeia tușea, dar nu închidea ușa. Cea mai mică dintre fetițe, de vreo șase ani, adormise chircită pe jos, cu capul înfundat în divan.

Un băiețel, cu un an mai mare, tremura și plângea într-un colț; pesemne abia fusese bătut. O fetiță mai mărișoară, de vreo nouă ani, înălțuță și subțire ca un chibrit, într-o cămășuță zdrențăroasă, iar pe umerii goi cu o pelerinuță de postav, cusută cu vreo doi ani în urmă, probabil, căci nu-i mai acoperea genunchii, se afla în același colț, lângă frățiorul ei, și-l ținea de după gât cu brațu-i lung, uscat că un băț. Se vede ca încerca sa-l potolească, îi șoptea ceva, îl alinta să nu mai plângă și, în același timp, cu ochii ei mari și negri, care păreau enormi pe obrăzorul slab și speriat, o urmărea cu teamă pe maică-sa. Fără să intre, Marmeladov îngenunche în prag și-l împinse înainte pe Raskolnikov. Femeia, văzând un om necunoscut, se opri o clipă distrată în fața lui, trezindu-se parcă și cereînd să înțeleagă: ce căută el acolo? Apoi își închipui, pesemne, că se ducea la locatarii din fund, odaia lor fiind una de trecere, și, fără să-i mai pese de prezența lui, se îndreptă spre ușă de la scară ca s-o închida și, deodată, zărindu-l în prag pe bărbatul ei îngenuncheat, scoase un țipăt.

—A! striga ea ca scoasa din minți. Te-ai întors! Ocașule! Călaule!... Unde sunt banii? Arată, ce ai în buzunare?! Și hainele sunt schimbate! Unde-ți sunt hainele? Unde sunt banii? Vorbește!...Se repezi să-l caute prin buzunare. Marmeladov, supus și ascultător, își desfăcu brațele ca să ușureze percheziția. Nu mai avea nici o lețcaie.—Unde sunt banii? răcni femeia. O, Doamne, i-ai bătut pe toți! Mai erau douăsprezece ruble în sipet!...Și, deodată, cuprinsa de furie, îl apucă de păr și-l trase în odaie. Ca să-i cruțe efortul, Marmeladov se târa, smerit, în genunchi după ea.

—Asta îmi face plăcere! Nu mă doare, mă bu-cu-ră, sti-ma-te domn! striga el, în timp ce ea îl trăgea de păr, scuturându-l, ba îl și izbi cu capul de podea. Copilul care dormea pe jos se trezi și începu să plângă. Băiețelul nu se mai putu stăpâni în colțul lui, tresări, țipă și se repezi, îngrozit, la soră-sa, aproape zvârcolindu-se de spaimă. Fetița mai mare tremura ca varga.

—A băut! A băut tot, tot! țipa femeia, deznădajduită. Și hainele-s schimbate. Sunt flamânzi, lihniți! (Și frângându-și mâinile, arătă spre copii). O, viață blestemată! Și dumitale, nu ți-e rușine obrazului, se năpusti ea deodată asupra lui Raskolnikov. Vii de la cârciumă! Ai băut cu el, nu-i așa? Ai băut cu el! Afară! Tânărul se grăbi să plece, fără să scoată o vorbă. De altfel, ușa din fund se dadu la perete și în prag se iviră câteva mutre curioase, batjocoritoare și rânjite, cu țigări și lulele în gură, și tichii în cap. Unii erau în halate descheiate, alții atât de sumar îmbrăcați, că aproape sfidau buna-cuviință, câțiva țineau în mână cărțile de joc. Ce-i distra și-i făcea să râda pe toți era că Marmeladov, în timp ce-l trăgea nevastă-să de păr, zbiera că asta îi face placere. Câțiva intrară chiar în odaie; în sfârșit, răsună o voce ascuțită și amenințătoare: însăși Amalia Lipevehsel încerca să răzbească prin mulțime, ca să restabilească ordinea, așa cum știa dânsa! Adică pentru a suta oară s-o sperie pe biata femeie, poruncindu-i, printre înjurături, să părăsească chiar a două zi casa. Înainte de a pleca, Raskolnikov vârî mână în buzunar, scoase câteva monede de aramă, care-i rămăseseră din rubla schimbată la cârciuma, și le puse, fără să fie văzut, pe prichiciul ferestrei. Ceva mai târziu, pe scară, îi păru rău și voi să se întoarcă. „Ce prostie, gândi el, ei o au pe Sonia, iar de bani am și eu nevoie.”

Dar după o clipă de gândire înțelese că nu era cu putință să ia banii înapoi și ca în nici un caz n-ar face-o; dadu din mână a lehamite și porni spre casă. „Sonia are nevoie de dresuri, se gândea el mergând pe strada și zâmbind cu venin, curățenia asta costă bani... Hm! Și când te gândești că Sonecika s-ar putea să fi rămas și ea cu mâna goală azi, fiindcă e vorba de noroc, ca la vânătoare... ca la minele de aur... și atunci, fără banii mei, ar bate cu toții din buze mâine... Bravo, Sonia! Ce izvor neseecat au descoperit totuși. Și se folosesc de el! Se folosesc! S-au obișnuit. Au plâns la început, și apoi s-au obișnuit! Ticălosul de om se obișnuiește cu toate!” Căzu pe gânduri. „Dar dacă greșesc?! exclamă el deodată, fără să vrea. Dacă, în realitate, omul nu este ticălos —omul în genere, seminția umană – atunci toate celelalte nu sunt decât prejudecăți, temeri scornite de mintea noastră, și atunci nu mai este nici o stavilă, toate sunt așa cum trebuie să fie!”...